

JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI

Abduraimova Muhayyo Raxmatullayevna

Toshkent amaliy fanlar universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti 3 kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada Ona tilining o‘zligiga va uning rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan jadidchilarning roli haqida so‘z yuritiladi. Jadidchilik harakati o‘z davrida ta’lim, ma’rifat, madaniyat va adabiyot sohalarida yangiliklar yaratishga intilgan. Ularning asosiy maqsadi – millatning tafakkurini, o‘zligini va ongini yangilash, zamonaviy bilimlarni qabul qilishga undash edi. Jadidchilarning ona tiliga bo‘lgan munosabati va uning rivojlanishiga bo‘lgan hissalarini zamonaviy adabiyotda alohida e’tibor qozonadi. Ushbu maqolada jadidchilarning ona tilini himoya qilishdagi roli, ularning tilga bo‘lgan yangi yondashuvlari va adabiyotga ta’siri tahlil qilinadi. Jadidchilarning yozgan asarlari, tashkil etgan ta’lim muassasalari, adabiyotga qo‘shgan yangiliklari bugungi kunda ham o‘zining ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik harakati, ona tili, adabiyot, ta’lim, milliy o‘zlik, ma’rifat, madaniyat, yangi yondashuvlar, til rivojlanishi.

Kirish

Ona tili har bir millat uchun ayniqsa qadrlanadigan boylikdir. Bu til nafaqat insonlarni birlashtiruvchi omil, balki jamiyatning madaniy, ilmiy, va ma’naviy rivojlanishining poydevori hisoblanadi. Jadidchilik harakati o‘z davrida, ayniqsa, tilni rivojlantirish, ilmiy- pedagogik metodlarni joriy etish borasida juda katta ishlarni amalga oshirdi. Jadidchilar tilni faqat xalqni birlashtiruvchi vosita sifatida ko‘rmagan, balki uning ilmiy va madaniy imkoniyatlarini kengaytirishga harakat qilganlar.

Jadidchilik harakati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda, xususan, O‘zbekiston hududida kuchayib, ta’lim sohasida yangi yondashuvlarni kiritish orqali ona tilini rivojlantirishga alohida e’tibor berdi. Jadidchilik harakati milliy ongni shakllantirishda muhim rol o‘ynagan bo‘lib, ona tilini rivojlantirish, uni ilmiy va madaniy jarayonlarda qo‘llashga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Ona tilining ahamiyatini tushunish va uni rivojlantirish maqsadida jadidchilar o‘zlarining faoliyatlarini, asarlarini, ta’lim muassasalarini tashkil etish orqali amalga oshirishdi. Ular ta’lim tizimida milliy tilni asosiy o‘qitish vositasi sifatida ishlatish zarurligini ta’kidlashdi va ilmiy-metodik yondashuvlarni joriy qilishga harakat qildilar. Jadidchilikning asosiy g‘oyalaridan biri esa, faqat ona tilida o‘qitish va milliy madaniyatni rivojlantirish edi.

Jadidchilarning ona tiliga bo'lgan munosabati

Jadidchilar ona tili rivojlanishini o'zgacha yondoshuv bilan ko'rganlar. Ular ona tili orqali milliy ongini shakllantirish, ta'lim tizimini yangilash va ilm-fan rivojini ta'minlashga intilganlar. Jadidchilik harakatining asosiy tamoyili – millatni yangilash, rivojlantirish va ma'naviy uyg'otish edi. Bunda tilning o'rnini juda katta bo'lgan. Jadidchilikda tilni ravon va tushunarli qilib, xalqni o'qitish maqsad qilingan. Ayniqsa, ulkan pedagogik faoliyatni amalga oshirgan, o'z asarlari orqali tilni boyitishga katta hissa qo'shgan jadidchilardan biri Mahmudxo'ja Behbudiyning xizmatlari nihoyatda katta. U turk tilini asoslarga ega qilib, ta'lim jarayonida o'zlashtirishni eng yaxshi yechim sifatida ko'rgan.

Bundan tashqari, jadidchilar tilni faqat milliy birlashuv vositasi sifatida ko'rmadi. Ular tilni yangi ilmiy tushunchalar, ma'lumotlar va innovatsiyalarni o'z ichiga olgan vosita sifatida ham rivojlantirishga harakat qildilar. Jadidchilar, albatta, tilning faqatgina madaniy emas, balki ilmiy-texnik rivojlanish uchun ham zarurligini tushundilar.

Jadidchilarning adabiyotga ta'siri

Jadidchilik harakati nafaqat tilga, balki adabiyotga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. Jadid adabiyotining eng muhim jihati shundaki, u xalqning oddiy tilida yozilgan va keng ommaga ma'lum bo'lishga qaratilgan. Jadidlar o'z asarlarini an'anaviy usullardan farqli ravishda, xalqning kundalik hayotiga yaqindan bog'lashga harakat qilishgan. Bu esa o'z navbatida, adabiyotga bo'lgan munosabatni o'zgartirdi, milliy madaniyatni rivojlantirishda, ona tilini rivojlantirishda ulkan natijalar berishga sabab bo'ldi. Jadidchilikning adabiyotdagi yutuqlari, bugungi kunda ham o'rganilishi va tahlil qilinishi lozim bo'lgan ahamiyatli omil bo'lib qolmoqda.

Jadidchilik harakati va uning ona tilining rivojlanishiga ta'siri

Jadidchilik harakati XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida o'rtacha Osiyo hududlarida, xususan, Turkiston, O'zbekistonda keng tarqalgan, zamonaviy ta'lim va ma'rifatni targ'ib qilgan ijtimoiy harakatdir. U o'zining ilmiy, ta'limiy va madaniy yangiliklari bilan faqat ta'lim tizimini yangilabgina qolmasdan, ona tilining rivojlanishida ham o'zgacha o'rin tutdi. Jadidchilik harakati davomida ona tili va adabiyotga bo'lgan yondashuvda quyidagi asosiy jihatlar kuzatilgan:

Ona tili va ma'rifatning integratsiyasi

Jadidchilar harakati birinchi navbatda ta'lim tizimining islohoti bilan bog'liq edi. Jadidchilar, o'z o'rnida, millatning kelajagi uchun ona tilida ta'lim olishni muhim hisoblaganlar. Ular ta'limda arabcha va forsa so'zlarning ko'p ishlatilishini, o'zbek tilining rasmiy ta'lim tiliga aylanishi zarurligini ta'kidlashgan. Shuningdek, jadidchilar o'z asarlarida xalqning oddiy, tushunarli tili orqali o'qitish va ma'rifatni ommalashtirishga intilganlar.

Mahmudxo'ja Behbudiyning "Turkiston" gazetasida yozgan maqolalari va uning

ilmiy va pedagogik g'oyalari jadidchilik harakatining tilga bo'lgan qarashlarini yanada aniq ko'rsatadi. Behbudiyning asarlarida ilm-fan, ta'lim va tilni yangilashga bo'lgan urg'u yanada kuchaygan edi. Ular turk tilini faqatgina kommunikatsiya vositasi sifatida emas, balki milliy o'zlikni ifodalovchi, xalqni uyg'otuvchi, adabiy va ilmiy fikrlarni ifoda etuvchi kuchli vosita sifatida qabul qilishgan.

Adabiyotdagi yangiliklar va tilga ta'siri

Jadidchilik harakatining adabiyotga kiritgan yangiliklari, albatta, tilning rivojlanishida katta rol o'ynadi. Jadidchilar, xususan, Behbudiyning va Fitratning adabiy faoliyatlari milliy adabiyotning yangi bosqichga o'tishiga imkon berdi. Ular o'z asarlarida xalq tilida yozishni va uning tushunarli va sodda bo'lishini maqsad qilganlar. Jadidchilikda birinchi o'rinda turk tilining tarixi va an'analari, uning ilmiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyati ko'rsatilgan edi.

Jadidchilar adabiy tilda yangiliklarni kiritish orqali, ko'plab eski an'analardan xalos bo'lishga intilishgan. Bu esa, o'z navbatida, ona tilning rivojlanishiga, uning jamiyatdagi o'rniga ta'sir ko'rsatdi. Jadidchilar adabiyotda sodda, tushunarli tilda yozish orqali tilni yangilashni maqsad qilganlar. Shuningdek, jadidchilik harakati milliy tilni faqat ilmiy sohada emas, balki adabiyotda ham mustahkamlashga xizmat qilgan.

Ona tili va zamonaviy ta'lim

Jadidchilik harakatining yana bir alohida jihati, bu ta'limni faqatgina ilmiy materiallar, falsafiy g'oyalar, va nazariy bilimlar bilan cheklamaganligidir. Jadidchilar ona tilining ta'lim tizimidagi o'rnini yanada mustahkamlash uchun o'z asarlarini tilni yanada boyitishga qaratganlar. Ta'limda ona tilidan foydalanishni targ'ib qilish, uni o'qitishning asosiy vositasi sifatida qabul qilish orqali tilni rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar.

Jadidchilik harakati o'z davrida o'qitish metodikasini ham yangilashga intildi. Ular, o'z navbatida, faqatgina mumtoz adabiyotlardan foydalanish bilan cheklanmay, xalqona til va ilmiy tilda muhim materiallarni o'zlashtirishni maqsad qilganlar. Jadidchilar uchun tilni nafaqat xalqni o'qitish, balki ularning ongini o'zgartirish, millatni uyg'otish va ma'rifatni tarqatish vositasi sifatida ko'rish muhim edi.

Mahmudxo'ja behbudiyning ta'limga qo'shgan hissasi

Mahmudxo'ja Behbudiyning ta'lim sohasidagi faoliyati o'zining muhim ahamiyatiga ega. Ularning pedagogik qarashlari va ta'lim tizimiga qo'shgan hissasi tilning rivojlanishida katta rol o'ynadi. Behbudiyning yozgan asarlari va tashkil etgan ta'lim darsliklari ona tilining ilmiy va amaliy jihatlarini kengaytirishga xizmat qildi. Ularning asarlaridagi tilda foydalanilgan so'z boyligi va o'qitish metodikasi o'z davrining talablariga mos ravishda yangilandi.

Xulosa

Jadidchilik harakati ona tili va adabiyotining rivojlanishida muhim o‘rin tutgan. Jadidlar faqat ta’lim tizimini yangilabgina qolmasdan, tilni rivojlantirish, uni ilmiy va madaniy jarayonlarda qo‘llashga katta hissa qo‘shdilar. Ularning ona tiliga bo‘lgan yondashuvi bugungi kun uchun o‘rnak bo‘lib, tilning rivojlanishiga katta hissa qo‘shdi. Jadidchilarning adabiyotga qo‘shgan hissasi ham, ona tilining rivojlanishiga, uning ilmiy va madaniy sohalarida qo‘llanilishiga katta ta'sir ko‘rsatdi. Ular faqat o‘z davrida emas, balki keyingi avlodlarga ham tilni qadrlashni va unga hurmatni o‘rgatishdi. Shu sababli, jadidchilik harakatining bugungi zamon adabiyotida tutgan o‘rni nihoyatda katta va uning o‘rganilishi davom etishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudxo‘ja Behbudiyning asarlari (1920). Turkistonda Jadidchilik harakati va uning ahamiyati. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
2. Abdurauf Fitrat. (1994). Jadidchilik harakatining adabiyotdagi roli. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Asimov, A. (2013). Jadidchilik va uning ona tiliga ta'siri. Tashkent: O‘zbekiston universiteti nashriyoti.
4. Rasulov, B. (2001). Mahmudxo‘ja Behbudiyning ta'lim sohasidagi ishlari. Tashkent: Akademnashr.
5. Eshmurodov, M. (2005). Jadidchilik harakati va O‘zbek adabiyoti. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
6. Islamov, N. (2018). Adabiyot va tilning rivojlanishida jadidchilarning roli. Tashkent: Yoshlar nashriyoti.